

Larsen, Steen Bille & Mogens Weitemeyer. *Læs og giv videre. Illegale flyveblade fra Besættelsen 1940-45*. København: Det kongelige Bibliotek / Museum Tusulanums Forlag, 1995. Pp. 201 [ill.]. ISBN 87-7289-334-6, DKK 250,00.

Læs og giv videre (Lees en geef door) was het motto van de Deense illegale pamfletten die tijdens de tweede wereldoorlog werden verspreid. Tevens is het de titel van een boek dat 50 jaar na de bevrijding in Denemarken is uitgegeven. In dit boek zijn Deense illegale pamfletten in hun originele vorm fotografisch weergegeven. Karakteristiek voor de illegale pamfletten was, dat ze vaak een korte, actuele boodschap bevatten, dat ze onregelmatig werden uitgegeven en dat ze veelal werden doorgegeven.

De pamfletten in *Læs og giv videre* zijn zeer verschillend van aard: humoristisch, informerend, activerend enzovoort. Ze staan in chronologische volgorde en hebben betrekking op (belangrijke) gebeurtenissen uit de bezettingstijd. Deze gebeurtenissen worden steeds kort naast de pamfletten beschreven. Het boek wordt ingeleid met een beschrijving van de illegale pers.

Toen Denemarken op 9 april 1940 door de Duitsers werd bezet, besloot de Deense regering met hen samen te werken. De pers werd wel direct aan censuur onderworpen, maar deze censuur was relatief mild van aard, omdat de Deense regering met de Duitsers over de opgelegde censuurregels onderhandelde.

Toch werden er spoedig illegale kranten en pamfletten uitgegeven om het gecensureerde nieuws onder de bevolking te kunnen verspreiden. De belangrijkste reden voor het uitgeven van illegale kranten was echter de bevolking tot actief verzet tegen de samenwerking van de Deense regering met de Duitse bezetters te bewegen. Meningsvorming was in het begin van de oorlog dus het belangrijkste doel van de illegale pers.

In augustus 1943 trad de Deense regering echter af, omdat de bezetters steeds verdergaande eisen stelden waar zij uiteindelijk niet langer verantwoordelijkheid voor wilde dragen. Voor de legale pers betekende dit, dat de censuur strenger werd. Daardoor nam het belang van de illegale pers natuurlijk toe. Niet meningsvorming, maar het verspreiden van gecensureerd nieuws werd nu het belangrijkste doel van de illegale pers.

Hoe groot de invloed van illegaal drukwerk tijdens de oorlog precies is geweest, is niet te bepalen, maar dat het invloed heeft uitgeoefend, staat buiten kijf. Een voorbeeld van deze invloed is het feit dat Danmarks Frihedsråd de publieke opinie stuurde via de illegale pers. Danmarks Frihedsråd was een overkoepelende verzetsorganisatie, die in september 1943 was opgericht om het verzet beter te organiseren. De Raad verspreid-

de in de zomer van 1944 onder meer pamfletten, toen er naar aanleiding van de toenemende Duitse terreur spontane stakingen in Kopenhagen waren uitgebroken. Het doel van deze pamfletten was om de bevolking te stimuleren de stakingen voort te zetten. Een aantal dagen later riep de Raad op die manier de bevolking op om weer aan het werk te gaan, toen de eisen die de Raad had gesteld, door de Duitsers waren ingewilligd. Aan deze oproepen werd door de inwoners van Kopenhagen massaal gehoor gegeven.

De samenstellers van *Læs og giv videre*, een bibliothecaris en een ex-bibliothecaris van De Koninklijke Bibliotheek in Kopenhagen, hebben getracht een zo representatief mogelijke keuze te maken uit de pamfletten die gedurende de vijf bezettingsjaren zijn uitgegeven. In deze opzet zijn zij geslaagd. Er wordt een duidelijk beeld opgeroepen van de werkelijkheid tijdens de bezetting in Denemarken en van de toenemende verzetshouding.

Hoewel er al vele boeken over de illegale pers tijdens de tweede wereldoorlog zijn verschenen, voegt *Læs og giv videre* hier toch iets essentieels aan toe. Dit is namelijk het eerste boek dat de originele illegale pamfletten toont, die een belangrijke bron voor historisch onderzoek vormen. Doordat de pamfletten in hun originele vorm zijn afgedrukt, wordt de sfeer van die tijd tastbaar gemaakt en kan men bijvoorbeeld de technische en inhoudelijke professionalisering van de vlugschriften beter waarnemen.

Het is voor de geïnteresseerde buitenlandse lezer echter wel aan te bevelen om zich voor het lezen van het boek te verdiepen in de geschiedenis van de Deense bezettingstijd. Bij de pamfletten wordt namelijk steeds maar een zeer korte uitleg gegeven van de gebeurtenis waarop het pamflet betrekking heeft.

Aletta Hofstee, Groningen